

La maleta de Centelles

Ara fa setanta anys
que Agustí Centelles
comprava una càmera
de la marca Leica.
Amb ella, i amb l'ull
capaç de captar
com ningú els moments
més tendres,
i els més terribles,
Centelles es va convertir
en un dels grans noms
del fotoperiodisme
del segle XX.
I una maleta,
la seva maleta de cuir,
en un atrotinat
i llegendari
cofre del tresor.

Vet aquí la història d'una maleta. I de com va salvar les situacions més extremes per arribar –més atrotinada i escrostonada i abo-

nyegada i de tot, però sencera– fins als nostres dies. De com va servir durant dècades el seu contingut –milers d'instants congelats en un clic fotogràfic– per a la memòria de tots. De com, ella mateixa, receptacle de cuir terrós i de cantons metàl·lics, va deixar l'anonimat de l'objecte anodí per entrar al camp borrós de la llegenda.

Fins que no en va poder treure a la llum el contingut sense perill, la maleta va ser el tresor més preuat d'Agustí Centelles: travessant la frontera en un sentit o en un altre però sempre clandestinament, als camps de refugiats, a la resistència o sota la llosa franquista, aquest pioner del fotoperiodisme no va deixar ni un moment de glatir per ella. Els més de quatre mil negatius que contenia bé mereixien –amb escreix– el seu patiment.

Agustí Centelles i Ossó va néixer al Grau de València l'any 1909. Als dos anys va quedar orfe de mare, i el pare va decidir de traslladar-se a Barcelona, on Centelles es va estar –llevat del parèntesi forçat de l'exili– fins a la seva mort, l'any 1985. I d'on li va venir, al jove més jove Centelles, la primera guspira d'interès fotogràfic? Del cinema. S'asseia a veure els films que passaven al barri i n'obviava l'argument: ell es fixava en els enquadraments, en la il·luminació, en les qüestions tècniques.

Va començar d'aprenent a l'estudi de l'operador i realitzador cinematogràfic Ramon de Baños. Al cap de poc temps, col·laborava amb la premsa: retratava esdeveniments socials i esportius amb una càmera Contesa Nettel –més que gran, immensa– que l'obligava a treballar –com

feia tothom– estàticament. Cosa que, de seguida, ell s'havia d'encarregar de canviar.

La Leica. Corria pel món des de l'any 1925 i abans ja hi havia hagut l'Ermanox, aparell lleuger que va permetre crear el concepte de *candid photography* (la imatge que es pot aconseguir quan el fotògraf passa desapercebut i retrata naturalitat). Però amb ella, com se sol dir, va arribar l'escàndol. Era la Leica: una càmera petita que s'aguantava amb una sola mà, amb el visor a l'altura de l'ull i capaç de carregar tot un rotlle de pel·lícula de... trentasis fotografies! Allò va ser la revolució. Agustí Centelles la va descobrir l'any 1933, al camp del FC Barcelona, i el 1934 ja tenia la seva màquina.

Els nous instruments de treball es van posar al servei de l'instint fotogràfic, i Centelles de seguida va destacar: "Els altres fotògrafs es limitaven a fer el grup d'assistents davant d'una bateria de màquines fotogràfiques i l'habitual disparament de magnesi", raonava ell mateix anys després. "Jo, per contra, caçava la nota viva de l'acte sense cap tipus de preparació, i això és el que justament agradava als diaris i volien amb preferència." Treballava per a *La Humanitat*, *La Vanguardia*, *La Publicitat*, *L'Opinió*, *Última Hora* o *Diario de Barcelona*, i més que n'hi hagués hagut.

Era el com, i també el què: no esperava que el diari l'avisés per anar a fer la foto oficial corresponent; ell tenia informadors propis i buscava la notícia, trobava el marro: "Per a mi –aclaria Centelles–, no comptaven les posades de llarg, les festes de l'aristocràcia, el lliurament de mantes, els bons de pa i aliments ni les noies de la Creu Roja, però sí els desnonaments, els desemparats, les conferències dels nostres

intel·lectuals a l'Ateneu Barcelonès i al Popular.”

Aquesta mateixa manera de treballar el va dur, el 19 de juliol de l'any 1936, a convertir-se en l'únic reporter gràfic que corria pels carrers de Barcelona, càmera en mà, mentre la ciutat contenia l'alçament feixista. En aquelles hores, com en tantes altres que havien de venir, Centelles es va jugar la pell per aconseguir deixar testimoni gràfic i directe dels esdeveniments. Ell mateix, per sortir-se'n sa i estalvi, va haver de recórrer a la sort que tot sovint li feia l'ullet: “A aquest no, que és en Centelles!”, explicava que va cridar una veu sortida d'un balcó qualsevol, al carrer del Tigre. I com, en alçar els ulls, corglaçat, va veure com el milicià que l'encanonava canviava lentament la direcció del seu fusell.

D'entre les moltes instantànies que Centelles va captar aquell dia, n'hi ha una, a dels guàrdies d'assalt disparant darrere d'una barricada de cavalls morts, que ha esdevingut, potser, junt amb el soldat caient fotografiat per Robert Cappa, icona de la guerra del 36. Centelles deixava constància dels fets: era aquell dir, mira, jo ho he vist i és així, si fa o no fa, com ha anat, vet aquí la síntesi. Ho explicava Joan Fontcuberta al catàleg *Agustí Centelles (1909-1985) fotoperiodista* (Fundació Caixa Catalunya, 1988): “Sota l'aparença del document en estat pur —mer testimoni de presència—, sota la deliberada manca d'estil, Centelles fa seva —com ho fan també altres famosos col·legues estrangers— aquesta estratègia ètica i estètica, per posar-la també al servei d'una causa.” Per a ell, la fotografia és un mitjà, i per això no dubta a recórrer, quan considera que cal fer-ho, al reenquadrament del negatiu, a la posada en escena: “Es tracta de pràctiques corrents —continua Fontcuberta— amb la paradoxal —per al profà— justificació ontològica: falsificar la realitat per apropar-nos a l'evidència.”

La guerra continuava i ell es va convertir en fotògraf de confiança del president Companys. I va fer cap al front d'Aragó. Va retratar les batalles de Belchite i de Terol, els somriures de les milicianes, el cansament enganxat a unes botes plenes de fang, el soroll de les bales. Els teleobjectius no eren com els d'ara, i li calia acostar-se sempre —i massa— al perill. “De

El 18 febrer del 1936, durant unes eleccions generals que va guanyar el Front Popular, Agustí Centelles va fotografiar aquestes dues cues de votants, l'una al barri del Poble Nou, l'altra al de l'Eixample, a Barcelona.

AGUSTÍ CENTELLES

vegades fotografiava amb els ulls tancats”, apunta Octavi Centelles, un dels seus dos fills. Però fotografiava. Les imatges del bombardeig de Lleida són terribles. Com la guerra mateixa.

La maleta. Havia estat cap del gabinet fotogràfic del Departament Especial d'Informació de l'Estat. Militant del PSUC. Maçó. Quan les tropes de Franco van ocupar Barcelona, ell, com tants d'altres, va haver de fugir. El febrer del 1939 va travessar la frontera. Amb la seva Leica. Amb la maleta de cuir: vint-i-cinc o trenta quilos de maleta; més de 4.000 negatius. “Tenia consciència que aquell arxiu podia caure en mans de l'enemic —raonava Centelles— i pels personatges retratats anihilar els darrers defensors de la República i de Catalunya. Per això, només per això, em

vaig endur l'arxiu.” No hi ha voluntat de “salvar l'obra”, en el seu gest conscient i tossut, sinó persones; idees. I ben fet que va fer: la resta del material, milers de negatius que es van quedar a Barcelona sense maleta, romanen encara, des de la confiscació, al tristament famós arxiu de Salamanca (passats els anys, Centelles s'hi va traslladar, per veure què en quedava: es va trobar amb una sala immensa i una desoladora muntanya de caps rebentades, de papers i cartells i fotografies per terra).

Als camps de refugiats —primer al sorral humit d'Argelers, al Vallespir, després als barracons de Bram—, la maleta de Centelles va protagonitzar una curiosa espiral de mirades: els uns, en notar que l'amo no li treia els ulls de sobre, que fins i tot de nit la tenia de coixí, imaginaven les riqueses que podia contenir; els altres

Els efectes de la guerra des de l'últ d'Agustí Centelles: a l'esquerra, bombardeig de Llaïda, el 2 de novembre del 1937; a la dreta, arribada al camp de concentració per als refugiats republicans de Bram, a Occitània.

—Centelles amb els seus amics—, que copsaven la cobejança i redoblaven la vigilància; els uns, que com més la vigilen més sembla que val; i etcètera. La maleta era l'estrella i ho va continuar essent en convertir-se després en improvisada ampliadora fotogràfica. Centelles, amb la Leica a ple rendiment, havia muntat un rudimentari estudi que després va obtenir el vistiplau de la direcció del camp i que va deixar tenaç constància de la vida i la misèria en aquell espai que tancava els derrotats.

Agustí Centelles va aconseguir feina i va sortir del camp. Amb la maleta intacta. Treballava en una òptica de Carcassona i poc va trigar a incorporar-se a la resistència contra el nazisme. Com apunta el seu fill Octavi, de cop hi havia molta gent que, amb diòptrics o sense, sentia la necessitat de fer-se unes ulleres precisament en aquell establiment: ulleres “i, de passada, una foto que després servia per falsificar papers”.

Quan van saber que la Gestapo els trepitjava els talons, es va desmuntar la paradedeta i Centelles es va preparar per tornar a passar la muntanya: amb l'amic Salvador Pujol, també fotògraf, va embalar els negatius i els va deixar en custòdia a un matrimoni amic. Quan s'aca-

bés la guerra, potser, quan els aliats passessin comptes amb Franco, aviat, ell vindria a recollir la seva maleta. Aviat.

En tornar a Catalunya, de primer es va estar gairebé tres anys amagat: a Reus, fent de forner, sense sortir de casa d'un parent franquista (durant la guerra, l'ajut havia anat en sentit contrari). Fins que va decidir presentar-se: dotze anys de condemna, llibertat condicional, inhabilitació professional: “Després de la guerra—explicava Centelles—, tot va acabar per a mi. Tenia molts llops al meu voltant. Molts d'ells eren els mateixos companys. Vaig dedicar-me a la fotografia industrial. D'aquesta manera no feia ombra a ningú.”

I la vida va continuar. Fins que, el 1964, per allò de celebrar els “25 anys de pau”, li van tornar el passaport. I a ell li va faltar temps per fer cap a Carcassona. Per retrobar-hi amics. I la maleta. Hi va anar amb la dona i els fills, i Octavi Centelles encara se'n recorda: “Estava en una cava, tapada amb plàstic, en un estat lamentable.” Ho van airejar com van poder i van dur els negatius a la casa, més o menys col·locats en una prestatgeria. “Allà ens la van guardar fins l'any 1974—continua Octavi—. Se'n hi va tornar abans que morís Franco. Nosaltres li

dèiem que després de trenta anys no li venia de sis mesos, però ell ja no es va voler esperar.” Era primavera. “Aquella maleta es va obrir a casa—rememora Octavi— i ja no es va tornar a tancar mai més.” La feinada va ser immensa: condicionar, positivat, mirar de datar, de posar noms i cognoms, ordenar.

L'any 1984, li donaven l'anomenat Premio Nacional de Artes Plásticas. Bé. Però, com apunta el seu fill Octavi, Agustí Centelles “va morir dolgut amb la Generalitat de Catalunya, deia que era trist que li reconeguessin el treball als enemics, i no ho fessin els amics”. Algun cop que Octavi Centelles n'havia pogut parlar amb l'aleshores president Pujol, es va trobar que li responia que “no era el moment de recordar coses bèl·liques”. I a Agustí Centelles, fotògraf, pioner d'un nou concepte de reportatge gràfic, ningú no li va treure l'espina que duia clavada al bell mig del cor: “Les institucions catalanes no han demostrat en cap ocasió el més mínim interès pel meu arxiu. No és una qüestió econòmica, el que reivindico, sinó l'interès per la recuperació d'un patrimoni gràfic.” El que ell va salvar, dins de la maleta.